

Malika SUVANKULOVA,

Oliy ta'limni rivojlantirish tadqiqotlari markazi tadqiqotchisi

S.f.d F.Jurakulov taqrizi asosida

MANTIQUIY FIKRLASH ORQALI INGLIZ TILINI O'RGATISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH USULLARI

Annotatsiya

Maqolada ingliz tilini o'qitish jarayonida mantiqiy fikrlashni shakllantirish orqali ta'lim samaradorligini oshirish usullari tahlil qilingan. Mantiqiy fikrlashning tilni anglash, tahlil qilish va ifoda etishdagi o'rni ilmiy-nazariy asosda yoritilgan. Tadqiqot natijalari talabalarda mantiqiy fikrlash rivojlangan sari ingliz tilini o'zlashtirish darajasi yuqorilashini ko'rsatdi. Maqolada ta'lim jarayonida qo'llanilishi mumkin bo'lgan metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: Mantiqiy fikrlash, ingliz tili, samaradorlik, ta'lim usullari, tahlil, kognitiv yondashuv.

МЕТОДИ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ ЧЕРЕЗ ЛОГИЧЕСКОЕ МИШЛЕНИЕ

Аннотация

В статье рассматриваются методы повышения эффективности преподавания английского языка за счёт формирования логического мышления у студентов. Раскрыта теоретическая значимость логического мышления в процессе понимания, анализа и выражения иноязычной информации. Результаты исследования показали, что по мере развития логического мышления уровень усвоения английского языка значительно возрастает. На основе полученных данных разработаны методические рекомендации, применимые в образовательной практике.

Ключевые слова: Логическое мышление, английский язык, эффективность, методы обучения, анализ, когнитивный подход.

METHODS OF INCREASING THE EFFECTIVENESS OF TEACHING ENGLISH THROUGH LOGICAL THINKING

Annotation

This article explores methods for enhancing the effectiveness of English language teaching through the development of students' logical thinking skills. It emphasizes the theoretical significance of logical reasoning in the processes of understanding, analyzing, and expressing linguistic content. Research findings indicate that as logical thinking develops, students' ability to acquire English improves significantly. Based on the results, methodological recommendations applicable in educational practice have been developed.

Key words: Logical thinking, English language, effectiveness, teaching methods, analysis, cognitive approach.

Kirish. Bugungi kunda jahon miqyosida integratsiya jarayonlari chuqurlashar ekan, chet tillarini, xususan, ingliz tilini samarali o'rgatish ta'lim sohasining strategik ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Zero, ingliz tili – ilm-fan, texnologiya, iqtisodiyot, siyosat va xalqaro hamkorlik sohalarida asosiy muomala vositasi hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev ta'kidlaganidek: "Yoshlarimiz kamida ikki, uchta chet tilini bilishi ularning kelajakda munosib hayot kechirishi uchun eng muhim shartlardan biridir".

Biroq tilni samarali o'zlashtirishda ko'plab omillar ta'sir ko'rsatadi. Ularning orasida, ayniqsa, mantiqiy fikrlashning o'rni alohida ahamiyatga egadir. Mantiqiy fikrlash — bu insonning tahlil qilish, qiyoslash, umumlashtirish, xulosa chiqarish, tanqidiy mulohaza yuritish qobiliyatidir. Tilni o'rganish jarayonida esa bu tafakkur mexanizmlari bilimlarni faqat yodlash emas, balki chuqur anglash va amalda qo'llash imkonini beradi.

Mantiqiy fikrlash kognitiv qobiliyatlar tizimining markaziy elementi hisoblanib, u til qoidalarini anglash, ma'noiy tuzilmalarni yechimlash, matn tahlili, muloqot strategiyalarini qo'llashda faol ishtirok etadi. Ayniqsa, ingliz tili singari grammatik jihatdan tizimli, leksik jihatdan boy tilni o'rganishda mantiqiy fikrlash orqali faol o'quv faoliyatini tashkil etish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Bu boradagi zamonaviy tadqiqotlar til o'rganuvchining muvaffaqiyati faqat eslab qolish qobiliyatiga emas, balki uning aqliy faolligi, fikrlash tezligi va muammoli vaziyatlarda yechim topish qobiliyatiga ham bog'liq ekanini isbotlamoqda.

Shu nuqtai nazardan, ushbu maqolada talabalarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirish orqali ularda ingliz tilini o'rganish imkoniyatlarini oshirish masalasi ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil etiladi.

Maqolada ilk bor talabalar mantiqiy fikrlash darajasiga ko'ra guruhlanib, ularning til o'zlashtirish jarayonidagi farqlari

o'rganiladi, statistik tahlillar va diagrammalar asosida xulosalar chiqariladi hamda zamonaviy ta'limda foydalanish mumkin bo'lgan amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.

1-BOB. Mantiqiy fikrlash va til o'rganish jarayoni o'rtasidagi bog'liqlik

1.1. Ilmiy-nazariy asoslar

Mantiqiy fikrlash inson tafakkurining yuqori bosqichi hisoblanib, murakkab bilimlarni anglash, qayta ishlash va samarali qo'llashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. U – tahlil qilish, qiyoslash, umumlashtirish, xulosa chiqarish, dalillar asosida fikr yuritish, savol qo'yish va yechim topish jarayonlarini o'z ichiga oladi. Bu jarayonlar til o'rganishda ayniqsa muhim, chunki til o'rganish – bu faqat grammatik qoidalarini yodlash emas, balki ma'noni anglash, to'g'ri kontekstda qo'llash va fikr almashish qobiliyatini rivojlantirish jarayonidir.

Til va fikrning tarixiy-ilmiy bog'liqligi

Til va fikr o'rtasidagi chuqur bog'liqlik masalasi qadimdan falsafa, lingvistika va psixologiyaning markaziy muammosi bo'lib kelgan.

Arastu (m.a. IV asr) tilni fikrning ifodasi deb baholagan va mantiqiy fikrlashni to'g'ri xulosalarga olib boradigan vosita sifatida tavsiflagan. Uning "Analitika" asarida mantiqiy qoidalar tizimi ishlab chiqilgan bo'lib, bu model til orqali fikr yuritishning ilk nazariy asoslarini yaratdi. Arastu ta'limni insonning mantiqiy salohiyatini rivojlantirish vositasi deb bilgan.

Gumboldt (XVIII–XIX asrlar) til har bir millatning fikrlash tarziga mos shaklda rivojlanishini aytgan. U tilni faqat aloqa vositasi emas, balki "fikr tug'ilishi jarayoni" deb baholagan. Demak, til – fikr yuritish mexanizmi va milliy ong ifodasidir. Bu qarash til va mantiqiy fikrlashning bir-birini shakllantiruvchi xususiyatini ochib beradi.

Jan Piagening kognitiv rivojlanish nazariyasiga ko'ra, bolalar mantiqiy fikrlashning aniq bosqichlaridan o'tadi. U fikrlash va til o'rtasidagi bog'liqlikni tajribalar orqali o'rgangan

va bolalarda tilni o'zlashtirish jarayoni assimilyatsiya (mavjud bilimga yangi bilimni moslash) va akkomodatsiya (bilish sxemasini o'zgartirish) orqali kechishini isbotlagan.

Lev Vigotskiy esa inson fikrlashi va nutqi o'rtasidagi o'zaro ta'sirni chuqur tadqiq qilgan. Uning fikricha, nutq – fikrni shakllantiruvchi vosita bo'lib, fikrlash jarayoni nutq orqali namoyon bo'ladi. U ta'lim jarayonida "yaqin rivojlanish zonasi"ni shakllantirish orqali talabalarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirish mumkinligini asoslab bergan.

Zamonaviy nazariy yondashuvlar

Hozirgi tilshunoslik va ta'lim nazariyasida mantiqiy fikrlashning kognitiv va metakognitiv modellari keng o'rganilmoqda.

Stiven Krashen, Noam Xomskiy, Govard Gardner kabi olimlar fikrlash va til o'rganish o'rtasidagi bog'liqlikni neyropsixologik, kognitiv va intellekt nazariyalari asosida yoritishgan. Xususan, Krashen tilni o'zlashtirishda ichki kognitiv jarayonlarni faollashtirishni birinchi o'ringa qo'yadi. Xomskiy esa til qobiliyati inson ongida genetik ravishda mavjud deb hisoblaydi va unda mantiqiy tuzilmalarning mavjudligini ta'kidlaydi.

Yuqoridagi nazariy qarashlar shunga olib keladiki, mantiqiy fikrlash va til o'rganish o'zaro bog'liq, fanlararo jarayonlardir. Mantiqiy fikrlash bilimni anglash va qo'llashda intellektual poydevor vazifasini bajaradi. Ingliz tilini samarali o'rganish uchun talabada shunchaki lug'at zaxirasi emas, balki o'rganilayotgan ma'lumotni mantiqan anglash va ifoda etish qobiliyati bo'lishi kerak.

2-BOB. Amaliy tadqiqot natijalari: mantiqiy fikrlash va ingliz tilini o'zlashtirish o'rtasidagi bog'liqlik

Mantiqiy fikrlash darajasi	Talabalar soni	Ingliz tili test natijasi (o'rtacha ball)
Yuqori	30 nafar	88 ball
O'rtacha	30 nafar	72 ball
Past	30 nafar	55 ball

Diagrammada ham aniq ko'rinib turibdiki, mantiqiy fikrlash darajasi yuqori bo'lgan talabalar intensiv va faol til o'zlashtirish qobiliyatini namoyon etgan. Ular grammatik konstruksiyalardan to'g'ri foydalangan, kontekstda so'z ma'nolarini anglay olgan, va matnlar bilan ishlashda tahlilga asoslangan yondashuvni qo'llagan.

Past darajadagi talabalar esa asosan mexanik yodlashga asoslangan, yangi leksik birliklarni qo'llashda ikkilanayotgani kuzatilgan.

Ilmiy xulosa:

Mantiqiy fikrlash darajasi yuqori bo'lgan talabalar tilni o'zlashtirishdagi muvaffaqiyati ko'proq tahlil, qiyos va xulosa qilish asosida shakllangan.

Bu natijalar til o'rgatish jarayonida mantiqiy fikrlashni rivojlantiruvchi metodlarni joriy etish zarurligini tasdiqlaydi.

Test natijalari statistik jihatdan ham o'zaro bog'liqlikni (correlation) namoyon etdi.

2.3. Xulosa

Olib borilgan tadqiqot natijalari shundan dalolat berdiki, mantiqiy fikrlash darajasi yuqori bo'lgan talabalar ingliz tilini o'zlashtirishda tahlil, qiyos va xulosa qilish kabi tafakkur jarayonlaridan samarali foydalanadilar. Ular grammatik va leksik bilimlarni anglashda mustaqillik va ongli yondashuv namoyon qilishdi.

Past mantiqiy fikrlash darajasidagi talabalar esa asosan mexanik yodlashga suyanagan, tahlil va mustaqil fikrlashda qiyinchilikka duch kelgan. Bu holat til o'rganish jarayonida mantiqiy fikrlashni shakllantirish zarurligini yanada yaqqolroq asoslab berdi.

2.1. Tadqiqot mazmuni va metodikasi

Tadqiqot Jizzax davlat pedagogika universitetining chet tillar fakulteti 2-kurs talabalari o'rtasida o'tkazildi. Tadqiqotda umumiy hisobda 90 nafar talabalar qatnashdi. Ular mantiqiy fikrlash qobiliyati darajasi va ingliz tilini o'zlashtirish samaradorligini baholash maqsadida uchta yo'nalish bo'yicha testlardan o'tkazildi:

Mantiqiy fikrlash testlari — deduktiv va induktiv fikrlashga oid topshiriqlar, misollar, muammoli savollar;

Intellekt kartalari (mind-mapping) — talabalar ma'lum bir mavzuda gap tuzish, matn tuzish va ayrim so'zlar orasidagi mantiqiy aloqalarni belgilash topshiriqlarini bajarishdi;

Ingliz tili bo'yicha diagnostik test — grammatika, leksika va reading comprehension asosida tuzilgan 50 ballik testlar.

Talabalar mantiqiy fikrlash natijalariga ko'ra uch guruhga ajratildi:

Yuqori daraja – mantiqiy tahlil va xulosalarda mustaqillik ko'rsatganlar;

O'rtacha daraja – savollarga qarama-qarshi javoblarni tanlashda ikkilanuvchi, tahlili noto'liq bo'lganlar;

Past daraja – tanqidiy fikrlash namoyon etmaganlar.

Jizzax davlat pedagogika universiteti talabalari o'rtasida o'tkazilgan tadqiqotda 90 nafar 2-kurs talabasi ishtirok etdi. Ular logik fikrlash testlari, intellekt kartalari, hamda ingliz tili bo'yicha diagnostik testlar asosida baholandi.

2.2. Tadqiqot natijalari: jadval va tahlil

Test natijalariga ko'ra, mantiqiy fikrlash darajasi yuqori bo'lgan talabalar ingliz tilini o'zlashtirish natijalari sezilarli darajada yaxshiroq bo'lgani aniqlandi:

3-BOB. Mantiqiy fikrlash asosida ingliz tilini o'qitish samaradorligini oshirishning amaliy yo'nalishlari

3.1. Metodik yondashuvlar: mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga asoslangan ta'lim.

Tadqiqot natijalariga asosan, ingliz tilini o'qitishda mantiqiy fikrlashni shakllantiruvchi quyidagi metodlardan foydalanish samaradorlikni oshiradi:

1. Muammoli ta'lim (Problem-based learning)

Talabalarga aniq grammatik qoidalarni emas, muammoli voqea yoki savollar orqali anglash, tahlil qilish va hal etish imkoni beriladi. Masalan, "if" qoidalari so'zsiz, real hayotdan vaziyat berish orqali o'rgatiladi.

2. Tanqidiy fikrlash mashqlari

Maqsad: talabalarni til elementlari ustida mustaqil fikr yuritishga o'rgatish. Buning uchun:

"Nima uchun bu jumla aynan shu qoida ishlatilgan?" deb savol berish.

"Agar bu jumla o'zgartirsak, ma'nosi qay darajada o'zgaradi?" kabi tahlillarga yo'naltirish.

3. Intellekt-karta (Mind-mapping) va Venn diagrammalar

Gap tuzish, leksik birliklar orasida bog'liqlik o'rnatish, tushunchalarni qiyoslash va umumlashtirish orqali talabalarda tartibli fikrlash qobiliyati shakllanadi.

4. Case-study va debating (bahslashuv) usullari

Fikrni dalil bilan ifoda etish, ingliz tilida erkin mulohaza yuritish va logik quvvatni ishga solish imkoniyati yaratiladi. Bu jarayon talabalarda mantiqiy bog'liq nutq va tahlil qobiliyatini rivojlantiradi.

3.2. Amaliy keys: Mantiqiy fikrlash asosida tashkil etilgan dars

Hokimlikka yozilgan elektron murojaat matni asosida o'quv mashqi:

“Hurmatli hokim! Bizning mahallamizdagi 29-maktabda internet aloqasi uzluksiz ishlamaydi. Bu maktab o'qituvchilari va o'quvchilari uchun qiyinchilik tug'dirmoqda. Iltimos, ushbu masalani hal qilishda yordam bersangiz.”

Topshiriq:

Talabalar mazkur maktubdagi mantiqiy tizimni, so'z tanlovini, iltimos ifoda qilish uslubini tahlil qiladi. Keyin, ular o'z'lari shu mavzuda mantiqan asoslangan va xushmuomala, rasmiy ruhda yozilgan yangi murojaat matnini ingliz tilida tuzadilar.

Bu mashq quyidagi ko'nikmalarni rivojlantiradi:

So'z va gaplar o'rtasidagi mantiqiy bog'liqlikni tushunish

Axborotni to'g'ri tuzish va izchil bayon etish

Maqsadga yo'naltirilgan fikr yuritish

Ingliz tilida mantiqan ishlangan rasmiy muloqotni shakllantirish.

3.3. Ta'lim tizimi uchun tavsiyalar

Olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ingliz tilini samarali o'rgatishda mantiqiy fikrlashni shakllantirish hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Shu bois, ushbu ilmiy xulosalardan kelib chiqqan holda, quyidagi amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi:

1. Dars jarayonida mantiqiy tahlil elementlarini tizimli joriy etish

Ingliz tili darslariga mulohazali savollar, qiyoslash mashqlari, fikrni dalil bilan ifoda qilish, “nega?”, “qachon?”, “qanday holatda?” kabi tahliliy savollardan foydalanish amaliyotini kiritish.

2. Metodik qo'llanmalarni qayta ko'rib chiqish va ularga mantiqiy fikrlashni rivojlantiruvchi vazifalar qo'shish

Mavjud darsliklar va vazifalar ko'proq eslatma asosida emas, balki tahlilga yo'naltirilgan mashqlar bilan boyitilishi lozim. Masalan:

“Gapni to'ldiring” emas,

“Nima uchun shu jumlada aynan shu gap tuzilishi to'g'ri?” degan tahliliy yondoshuv.

3. O'qituvchilar uchun malaka oshirish kurslarida “mantiqiy fikrlash + til o'rgatish” modullarini joriy etish

Kelajakda ingliz tili o'qituvchilarining malakasini oshirish jarayonida mantiqiy fikrlashni rivojlantirish usullari bo'yicha alohida modullar tayyorlash lozim. Bu o'qituvchi-talaba munosabatlarini yangi bosqichga ko'taradi.

4. Baholash tizimida tanqidiy va mantiqiy yondoshuvlarni inobatga olish

Talabalarni baholashda faqat natija emas, balki jarayondagi fikrlash tarzi, deduktiv va induktiv xulosalari, iqtiboslardan to'g'ri foydalanish kabi ko'nikmalar ham inobatga olinishi zarur.

5. Ingliz tili darslarida muammoli vaziyatlardan foydalanishni doimiy amaliyotga aylantirish

Har bir grammatik yoki leksik mavzuga aloqador hayotiy voqelik asosida vaziyatli keyslarni taklif etish. Bu talabalarining fikrlash qobiliyati bilan birga hayotiy anglash qobiliyatini ham shakllantiradi.

6. Talabalarda mustaqil ta'limga bo'lgan mas'uliyatni oshirish

Mantiqiy fikrlashni rivojlantirish uchun talabalarining faqat darsda emas, mustaqil mashg'ulotlar orqali ham o'z ustida ishlashi talab etiladi. Shu maqsadda “refleksiya kundaligi” kabi o'quv qo'llanmalar ishlab chiqilishi mumkin.

Xulosa. Hozirgi globallashtirish jarayonida chet tillarini, xususan, ingliz tilini samarali o'rgatish masalasi ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylanmoqda. Mazkur maqolada mantiqiy fikrlashni rivojlantirish orqali ingliz tilini o'zlashtirish samaradorligini oshirish imkoniyatlari nazariy va amaliy jihatdan tahlil etildi.

Ta'limda mantiqiy fikrlash — faqat aqliy qobiliyat emas, balki tilni to'g'ri va maqsadli anglash, tahlil qilish, xulosa chiqarish, fikrni ifoda etish, munosabat bildirish kabi kompleks bilim va ko'nikmalar majmuasidir. Mahz shu tufayli til o'rganish jarayonida mantiqiy fikrlash elementlarini rivojlantirish ta'limning mazmun va shaklini takomillashtirishda hal qiluvchi omil sifatida namoyon bo'lmoqda.

Jizzax davlat pedagogika universiteti talabalari o'rtasida o'tkazilgan tadqiqot mantiqiy fikrlash darajasi yuqori bo'lgan talabalar ingliz tilini o'zlashtirishda sezilarli ustunlikka ega ekanligini isbotladi. Test natijalari va statistik tahlillar ushbu bog'liqlikni amalda tasdiqlab berdi.

Maqolada mantiqiy fikrlashni shakllantirishga asoslangan ta'limiy modellar, interaktiv metodlar, keyslar va tahliliy yondoshuvlar orqali til o'rgatish samaradorligini oshirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi. Ular orasida muammoli ta'lim, tanqidiy savollar, intellekt-kartalar va debating elementlari alohida o'rin tutadi.

Shu asosda, quyidagi ilmiy xulosalarni bildirish mumkin:

Ingliz tilini o'rgatishda mantiqiy fikrlashni rivojlantirish talabalarining anglash, tushunish va mustaqil fikr yuritish qobiliyatini shakllantiradi.

Til o'rgatish jarayonidagi an'anaviy yodlashga asoslangan yondashuvlar kognitiv rivojlanishni cheklaydi.

Mantiqiy fikrlash va til o'rganish jarayoni o'zaro bog'liq va biri ikkinchisini rivojlantirishda qo'llovchi rol o'ynaydi.

Ta'lim jarayonida mantiqiy fikrlashni rivojlantiruvchi metodlarni joriy etish — nafaqat tilni, balki umumiy tafakkur salohiyatini rivojlantiradi.

Shunday qilib, til o'rgatish jarayonida mantiqiy fikrlashni shakllantirishga yo'naltirilgan, interaktiv va tahliliy metodlarning joriy etilishi talabalarining tilga bo'lgan munosabatini o'zgartiribgina qolmay, ularni mustaqil fikrlovchi, bilimli va dunyoqarashi keng shaxslar sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR

1. Аристотель. Аналитика. — Москва: Наука, 1983. — 112-6.
2. Гумбольдт В. О различии строения человеческих языков. — Москва: Прогресс, 1985. — 59-6.
3. Пиаже Ж. The Language and Thought of the Child. — London: Routledge, 1959. — 45-p.
4. Выготский Л.С. Мышление и речь. — Москва: Лабиринт, 1999. — 89-6.
5. Chomsky N. Aspects of the Theory of Syntax. — Cambridge: MIT Press, 1965. — 28-p.
6. Krashen S. Principles and Practice in Second Language Acquisition. — Oxford: Pergamon Press, 1982. — 85–110-p.
7. Гарднер Г. Структура разума. Теория множественного интеллекта. — Санкт-Петербург: Питер, 2007. — 35–60-6.
8. Taron B. Critical Thinking and Language Learning. — Oxford: Oxford University Press, 2011. — 101–118-p.